

Forslag til randdekorering 1775

I 1700-tallet blev de større mønters rand dekoreret med forskellige mønstre eller skrift for at forhindre falskmøntneri og affiling af ædelmetal. Det æstetiske element spillede en sekundær rolle. Frem til første fjerdedel af 1800-tallet var randdekoreringen et selvstændigt led i fremstillingsprocessen på møntstederne i Altona og København. Derefter fandt den sted samtidig med prægningen, der skete med et konvekst stempel i en indvendigt dekoreret prægering¹. I 1700-tallet foregik processen derimod med randdekoreringsmaskiner, dengang kaldet randværker (fig. 1). De benyttede randingsbakker, der var små aflange stålstykker, hvis ene side var graveret af møntstedernes stempelskærer².

Når der ses bort fra prægestempler, er der bevaret ganske lidt produktionsudstyr fra 1700-tallets møntsteder i Altona og København. Der kendes ikke til bevarede randværker, og der er tilsyneladende heller ikke bevaret randingsbakker. På grund af mønterne ved vi heldigvis en del om tidens randdekorering, som ikke blev diskuteret og overvejet så grundigt som selve møntmotiverne. Der er derfor heller ikke så mange oplysninger om randdekoreringen i arkivmaterialet. Følgelig er det interessant, at der i arkivmateriale fra Den Kgl. Mønt i København findes tre

Af Michael Märcher

Fig. 1: Randværk fra Mønten i Kongsberg. I den type randværk blev møntblanketters rand dekoreret med mønstre eller skrift, når blanketterne blev tvunget imod randværkets bakker, som var graverede stykker stål. Maskinen er udstillet i Kongsberg, den er en del af samlingen hos Norsk Bergverksmuseum, Den Kongelige Mynts Museum.

Foto af randværk: Frode Sæland/Norsk Bergverksmuseum.

Fotos af randværksdetaljer: Christian Berg/Norsk Bergverksmuseum.

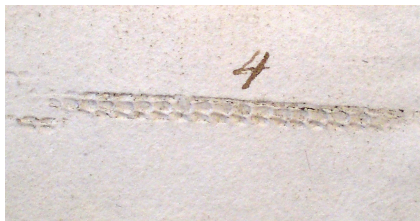
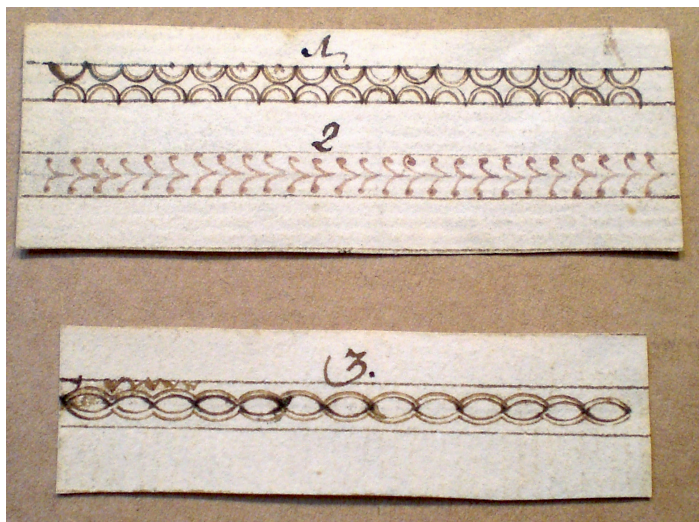

Fig. 2: De fire forslag til randdekorerings. Mål: nr. 1-2 samlet: 18 x 55 mm, nr. 3: 12 x 47 mm og nr. 4: 22 x 58 mm.

Nr. 4 er ikke en tegning, men et aftryk – muligvis af randen på en norsk speciedaler 1767-68.

Foto: MM

tegninger og et aftryk (fig. 2) fra 1775 med forslag til randdekorerings af speciedalere³. Denne korte artikels formål er publiceringen af disse fire forslag.

I 1762 blev Overskattedirektionen oprettet. Dens opgave var blandt andet forvaltningen af statens gæld. Til Kieler Omslaget i januar 1776 skulle Overskattedirektionen bruge 160.000 speciedalere. Kieler Omslag var et meget stort årligt kredit-, penge- og terminsmarked – ligesom Snapstinget i Viborg, blot større. På Kieler Omslag mødtes blandt andet nordtyske og danske kreditorer og debitorer for at afregne og gøre nye forretninger. Generelt blev meget store mængder kapital omsat på markedet, der nu har mere end 600 år på bagen, men i dag er en byfest frem for et anseligt marked for mønter, sedler, veksler etc.

Tre fjerdedele af de 160.000 speciedalere skulle præges på Mønten i Altona, der trods sin oprettelse i 1771 stort set ikke havde været i drift. De sidste 40.000 speciedalere skulle præges på Mønten i København. Det var første gang Mønten i Altona skulle udmønte sølv, og desuden skulle mønterne fra de to udmøntninger i Altona og København bruges sammen. Derfor var det vigtigt, at de anvendte stempler havde samme størrelse og så stor motivmæssig lighed som muligt. Kun møntmestersignaturerne måtte og skulle være forskellige. Af disse grunde var der stor opmærksomhed omkring mønternes motiv (fig. 3) – og også fokus på randdekorerings.

Fig. 3: Prøveslag af det første stempelpar til udmøntningen af speciedalere⁵. Afslaget blev i december 1775 godkendt af Finanskollegiet. Stempelparret var graveret af J.E. Bauert (1726-99).

Foto: MM

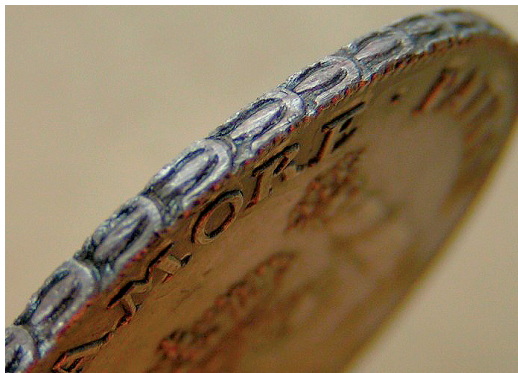
Møntmester Lyng i Altona sendte allerede den 24. november 1775 et brev til Møntdirektør H.S. Knoph i København. Brevet indeholdt fem forslag til speciedalernes randdekoreret, som formentlig var udarbejdet af medaljøren J.H. Wolff. Mulighed nummer fem blev udvalgt, tilsyneladende af Knoph og lederen af finansvæsenet H.C. Schimmelmann. Den femte tegning eller aftryk er ikke fundet, men de bevarede mønter viser, at det var en tegning eller aftryk af det fra perioden kendte bladmotiv (fig. 4), som første gang blev anvendt på piastre fra Christian VII. Måske var mulighed nummer fem et aftryk af randen på en piaster?

Det er ikke lykkedes at finde flere oplysninger om sagen, hvorfor baggrunden for valget af bladmotivet ikke kendes. Valget skyldes antagelig, at bladmotivet tidligere i 1770'erne var blevet benyttet uden at have givet problemer hos modtagere eller i produktionen, samt at dets udformning både med hensyn til komposition og kompleksitet ville yde god beskyttelse mod affiling og falskmøntneri. Bladmotivet gik blandt andet helt ud til kanten af randen.

Bladmotivet blev generelt benyttet på 24 skillingerne (Kongsberg undtaget), albertsdalerne, piastre samt $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ og 1 speciedalene, altså de større sølvmønter, fra 1775-76 og frem. På Mønten i Altona (og Poppenbüttel 1787-89) stoppede man dog stort set med bladmotivet omkring 1787-88, da de nye slesvig-holstenske speciemønter og Rejsedaler 1788 blev forsynet med et mønster, der mindede om det på tegning nummer tre⁴. I København og Kongsberg fortsatte man – med få undtagelser – med bladmotivet indtil de store omvæltninger i møntproduktionsteknikken og møntvæsenet i første fjerdedel af 1800-tallet.

Fig. 4: Bladmotivet som randdekorening, her på Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings eksemplar af piaster 1777. Piastre var de første dansk-norske mønter med bladmotivet. Derefter sås det på den højrevendte 32 sk. 1775, dernæst på 1 speciedalene præget i 1775, hvormed det blev udbredt.

Foto: Frank Pedersen⁶.

I 1775 var valget af randdekoreringsmotivet en mindre beslutning, der tilsyneladende blev truffet af få personer uden nævneværdige sværdslag. Beslutningen fik dog forholdsvis langtrækkende betydning for udseendet af de større dansk-norske sølvmonter – den varede på sin vis helt frem til ændringen af randdekoreringsteknikken i starten af 1800-tallet.

1) Michael Märcher: *De kongelige møntsteder i Altona og København 1813-1873, Teknik og produktion, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2010.*

2) For oplysninger om randværkers virkemåde, se Sven Aagaard: *Randing og omranding af norske randskriftspecier 1687-1696, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, 1991, 22-28.*

3) Rigsarkivet, *Den Kgl. Mønt, Mønten i København, Indkomne breve, 1775, nr. 203.*

4) I Altona benyttede man efter 1788 fortsat bladmotivet ved udmøntning af Albertsdaler 1796 og 'kongerigske' speciedalere (Hede 13A).

5) Afslaget er tidligere publiceret: Michael Märcher: *Afslag og Omslag – udmøntning til pengemarkedet i Kiel 1776, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, 2007, 31-32.*

6) Tak til Frank Pedersen for kommentarer m.m. til artiklen, som er skrevet i forfatterens fritid. Ang. 32 skilling 1775 og piastre se artiklerne: Frank Pedersen: *Dansk 32 skilling 1775 – en særpræget mønt, Numismatisk Rapport, 2011, nr. 108, 5-17, 11* og Frank Pedersen: *De dansk-norske piastre 1771 og 1777, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, 2011, 57-71.*

MØNTBØRS LUND-2011

Lørdag 24. september kl. 11 - 16

Hotel Lundia, Lund

(150 m øst for jernbanestationen • entre skr. 20,-)

Arrangeret af Sveriges Mynthandlarnes Förning